

SON DÜNYA
OVIDİUS'UN REPERTUARILYLA
CHRISTOPH RANSMAYR

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN: LEVENT TAYLA

livera
yayınevi

Christoph Ransmayr, Avusturya doğumlu Ransmayr, Gmunden ve Traunsee yakınlarındaki Roitham'da büyüdü. 1972 ile 1978 yılları arasında Viyana'da felsefe ve etnoloji eğitimi aldı. Viyana merkezli *Extrablatt* gazetesinde 1978 ile 1982 yılları arasında editör olarak çalışırken *GEO*, *Trans Atlantik* ve *Merian* dergilerinde yazıları ve makaleleri yayımlandı. *Die letzte Welt* adlı romanının 1988 yılında yayımlanmasının ardından İrlanda, Asya, Kuzey ve Güney Amerika bölgelerinde seyahatlere çıktı. 1994'te West Cork, İrlanda'ya taşındı. 2018 yılında *Nicolas Born Ödülü*'nü kazanan Ransmayr aynı yıl Uluslararası MAN Booker Ödülü'ne de aday gösterildi.

Levent Tayla, 1960 yılında Ankara'da dünyaya gelen Avusturya Lisesi St. Georg'un ardından İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde okudu. Daha üniversitede okurken *Nokta* dergisinde gazeteciliğe başladı. Erich Scheurmann'ın *Göğü Delen Adam* adlı kitabını çok sevdiği ve çevresindekilerle paylaşmak istediği için askerlik yaparken çevirdi. Daha sonra 16 yıl boyunca Almanya ve Fransa'da gazeteciliğin yanı sıra Almanca öğretmenliği yaptı. 2005 yılında yeniden Türkiye'ye dönüp bir yayın kuruluşunda yönetici olarak çalıştı. 2014 yılında emekli olduğundan bu yana tam zamanlı olarak çevirmenlik yapıyor.

Andreas Thalmayr'a adanmıştır.

I

Kasırğa, gecenin yükseklerinde bir kuş sürüsüydü. Kükreyerek yaklaşan beyaz sürü ansızın geminin üstüne atılan devasa bir dalğanın tepesi oluverdi yalnızca. Güvertenin altındaki karanlıktan yükselen çığlıklar, ağlamalar ve kusmuğun ekşi kokusuydu kasırğa. Kırılan dalgaların arasında kudurup bir denizcinin sinirlerini parçalayan köpekti. Dalgaların köpükleri yaranın üstünü kapattı. Tomi'ye yapılan yolculuktu kasırğa.

Cotta, çektiği bu sefaletten kaçmak için gün içinde bile geminin en ücra köşelerinde bilinç yitimine ya da en azından düşlerine sığınmaya çalışsa da ne Ege'de uykuya dalabildi ne de Karadeniz'de. Bitkinliği onu ne zaman umutlandırırsa, kulaklarına balmumu tıkayıp gözlerini mavi yünlüden bir bezle bağlıyor, yatağa uzanıp soluk alışlarını sayıyordu. Ama o anda dalgalar onu, gemiyi ve tüm dünyayı havalandırıp yoluna çıkan tuzlu köpüklerinin tepesine kaldırıyor, göz açıp kapayana kadar havada asılı kaldıktan sonra dünyayı, gemiyi ve bitkin adamı gerisingeri dalgaların dibine, uyanıklığa ve korkuya doğru bırakıyordu.

Kimse uyumuyordu.

Cotta, on yedi gündür *Trivia* adlı gemideydi.

Sonunda bir nisan sabahı yelkenliden ayrılıp dalgaların yıkadığı dalgakıran boyunca, uçurumun dibinde üstü yosun kaplı Tomi'nin surlarına doğru yürürken öyle bir sendeledi ki, iki denizci gülerək koluna girdi ve onu liman başkanlığının önündeki bir halat yığımına oturttu. Cotta orada balık ve katran kokuları arasında yatarken, içinde hâlâ azmayı sürdüren denizi yatıştırmaya çabalıyordu. *Trivia*'nın yüklerinde dökülen küflenmiş portakallar, dalgakıran boyunca yuvarlanıyordu İtalyan bahçelerinin anısına. Hava soğuktu, güneşsiz bir sabahı. Karadeniz'in tembel dalgaları Tomi Burnu'na doğru salmıyor, resiflerde kırılıp sudan aniden yükseliveren kayalara çarpıyordu. Kimi koylarda dalgalar sahile moloz ve kuş pisliğiyle kaplı buz kütleleri sürüklüyordu. Cılız bir katır, paltosunu kemirmeye başladığı sırada elini bile kıpırdatmadan öylece bakakaldı Cotta. İçindeki deniz sığlaştıkça, dalga dalga uykuya daldı. Artık varacağı yere gelmişti.

Tomi nam bir yer. Herhangi bir yer. Demir şehir Tomi. Bu yabancıya evinin çatı katında, cafcıflı renklerde duvar halılarıyla döşenmiş, bir türlü ısınmak bilmeyen bir oda kiralaayan halatçı dışında Cotta'nın gelişi burada neredeyse hiç kimsenin dikkatini çekmedi. Ancak yavaş yavaş, her zamanki vıdı vıdılarına kaçmadan bu yabancı'nın ardından, başka bir zaman olsa düşmanlığa yol açabilecek laflar edilmeye başlandı: Kemerin altında durup donakalan yabancı. Pastan harap olmuş otobüs durağında sefer çizelgesini kopyalayan, havlayan köpeklerle anlaşılmaz bir sabırla konuşan yabancı. Roma'dan gelen yabancı. Oysa Roma o günlerde her zamankinden daha uzaktı. Çünkü insanlar Tomi'de iki yıllık bir kışın sona ermesini kutlamak için dünyaya sırt çevirmişti. Sokaklar bando müziğinin gürültüsüyle çınlıyor, geceler uzaklara dağılmış çiftliklerden, dağların en ücra vadilerinden gelen köylülerden, kehribar avcılarından ve domuz çobanlarından oluşan festival konuklarının çığıllıklarıyla doluyordu. Soğuk günlerde bile yalınayak gezen, grileşmiş ayaklarına sadece

özel günlerde ayakkabı geçiren, o zaman da evinin sessizliğinde gırcırlarla dolaşan halatçı, yalnızca o günlerde ayakkabı giyerdi. Şehrin dışındaki teraslı tarlaların arasında kalan karanlık, arduvaz çatılı evlerin avlularında safranlı ve vanilyalı tatlı ekmekler pişiriliyordu. Tören alayları kayalıklardaki katır izlerinin üzerinden geçiyor, karlar eriyordu. İki yıldan beri ilk kez dağların doruklarıyla yamaçlar arasında bulutlardan aşağı yuvarlanan kayalar karla kaplı değildi.

O sırada şehirdeki doksan evden çoğu boştu, çürümüş, sarmaşık ve yosunların altında kaybolmuşlardı. Sıra sıra evler giderek kıyıda ki dağlara doğru geri çekilmişti sanki. Yine de cevher ocaklarının fırınlarından çıkan dumanlar hâlâ dik sokaklardan süzülüyor ve kasabaya, burada hiçbir zaman kıtlığı çekilmeyen tek şey olan kalitesiz demiri sağlıyordu.

Kapılar demirdendi; panjurlar, çitler, çatı heykelleri demirdendi; Tomi'yi eşit olmayan iki yarıya bölen azgın derenin üzerindeki dar yaya köprüleri demirdendi. Tuzlu rüzgâr ve pas her şeyi yiyip bitiriyordu. Pas rengindeydi şehir. Vaktinden önce yaşlanmış, her zaman koyu renk giysiler giyen kadınlar evlerde çalışıp didiniyor, toz içinde bitkin adamlar çatıların üzerindeki yamaçta bulunan ocaklarda çalışıyordu. Buraya balık tutmaya gelenler, balıksız denize lanetler savuruyor, tarla ekenler haşerata, dona ve taşlara lanet okuyordu. Gece uykusu kaçanlar, kurt uluması duyduğunu sanıyordu. Tomi, diğer yüzlerce kıyı kasabası gibi ıssız, yaşlı ve umarsızdı, bir yandan deniz, öte yandan dağlarla sarılı, geleneklerin, soğuk belasının, yoksulluğun ve ağır çalışma koşullarının kışkacına kapılmış bu yerde, Avrupa metropollerinin coşkulu salonlarında ve kafelerinde sözü edilen her şeyin olabilmesi garip geliyordu Cotta'ya.

Demir şehre ait, uzun zamandır peşinden koştuğu, başkalarının da mutlaka koşacağı bu söylentiyi, Roma'da, Via Anastasi'deki bir evin cam verandasında duymuştu Cotta. Begonyalar ve zakkumlar

arasında yapılan bir gevezelikte. Tomi'den gelen, duman altında kalmış ara sokakların, otlarla kaplı harabelerin ve buz yığınlarının görüntüleri, haberin o kış akşamında biraz süslenip püslenmesi için ancak yeterdi. Yoksa her şey çok kuru ve kanıtlanmamış gibi kalacaktı. Söylenti daha sonra iskeleye doğru giden eğimli yoldaki dere gibi yayılmış, dallanıp budaklanmış, giderek hızı artmış, kollara ayrılmış, daha sonra duraklayıp Tomi, Naso ya da Trachila gibi adların bilinmediği yerlerde kurumuştu.

Böylece bu söylenti dönüşüm geçirdi, süslendi püslendi, zayıfladı, hatta kimi kez yalanlandı ama yine de her zaman, içinden ne çıkacağını kimsenin bilmediği bir larva gibi kendi içinde barındırdığı tek bir cümlenin kozası olarak kaldı. "Naso öldü" idi bu cümle.

Cotta'nın Tomi'de aldığı ilk yanıtlar karmakarışık ve genellikle burada şimdiye kadar tuhaf ve yabancı olan her şeyin anılarından ibaretti. Naso mu?.. Ara sıra elinde bir sürü oltayla ortaya çıkan ve kar fırtınasında bile keten takım elbisesiyle kayalıklarda oturan deli değil miydi o? Hani akşamları şarap mahzenlerinde içip mızıkça çalan, geceleri de naralar atan adam?

Naso... ağustos ayında üstü kapalı bir at arabasıyla kasabaya gelen ve hava karardıktan sonra mezbananın beyaz arka duvarında bangır bangır aşk filmleri oynatan cüce değil miydi? Film aralarında emaye kapacak, kan taşı ve Türk balı satardı, hoparlörlerden yükselen müziğe köpekler uluyarak eşlik ederdi.

Naso... Cotta, gelişinin daha ikinci haftasında eskiden tanıdığı anılarla karşılaştı. Kasap Tereus, hani boğaları kesmeden önce, dünyaya son kez bakmalarını önlemek için gözlerini bir deri parçasıyla bağlarken hayvanların sesini bastırıcısına haykıran adam, sonra Fama vardı, kolonyal ürünler satan bir tüccarın dul karısı. Saralı, yemiyetme oğlunun kırmızı ambalajlı sabunlara, konserve kutularına ve hardal kavanozlarına ulaşmasını engellemek için dükkânının raf-

larına ısırğan otlarından çelenkler takan kadın. Saralı çocuk parmaklarını ısırğan otlarına değdirince öyle bir bağırırdı ki, komşu evlerin kepenkleri zangırdardı. Tereus, Fama ya da Arachne, hani şu yabancıların tüm sorularını dudaklarından okuyup sonra da başını sallayarak yanıtlayan sağır dilsiz dokumacı kadın. Muhtemelen hepsi Naso'nun Romalı, sürgün bir şair olduğunu ve Yunan hizmetçisiyle birlikte şehrin kuzeyinde, yürüyerek dört-beş saat mesafedeki Trachila adlı terk edilmiş bir mezrada yaşadığını anımsıyordu. Cotta yağmurlu bir günde Fama'nın dükkânının yarı aydınlığında dururken, saralı çocuk annesinin üstünü çizerek söylediği *Publius Ovidius Naso* adını hızla tekrarlayıp duruyordu.

Kesinlikle, Romalı Naso. Hâlâ hayatta mıydı? Nereye gömülmüş-tü acaba? İnsanı, Trachila'da ölen bir Romalının bakımını üstlenmeye zorlayan bir yasa var mıydı?

Bir yabancı bir başkasının nerede olduğunu sorduğunda, o soruların yanıtlanmasını zorunlu kılan bir yasa var mıydı?

Bu kıyıda yaşayan biri, tespihböceği gibi taşların altında saklanarak yaşar ve ölürdü. Cotta'nın sonunda öğrendiği tek şey, dünyanın öbür ucundaki insanların Roma'dan gelen biriyle konuşmaktan hoşlanmadığıydı. Halatçı Lycaon da sessiz kalmıştı. Aylar sonra Via Anastasio'ya ulaşan bir mektupta şöyle yazıyordu: "Bana güvenmiyorlar."

Nisan ayının son günlerinden birinde Cotta, Trachila'ya doğru yola çıktı. Deniz kabuklarıyla dolu ve her adımda ayağının altında çıtırdayan bir kumsalda, bereketli tarlalar, balık sürüleri, maden damarları ve sakın bir deniz bahşetmesi için adını bilmediği bir Ulu'ya yakarıp duran bir alayın yanından geçti. Bir süre tören alayının peşinden yürüdü. İnananların bazılarını yüzlerine sürdükleri kül maskesine rağmen tanıdı. Halatçı da aralarındaydı. Sonra arkasını döndü ve cüruf yığınlarının arasından pelinotu ve karaçalılarla kaplı vi-

rajlı bir patikadan yukarı tırmandı. Kayalıkların tepesinde bir an durup aşağılara baktığı sırada, tören alayı yüzleri olmayan şaşkın bir kalabalığa dönüşmüştü. Hiç konuşmadan kumsal boyunca yürüyorlardı; küçücük bayrakları dalgalanıyordu, siyahlar giymiş bir grubun bir çekip bir ittiği arabanın üzerindeki gölgelik küçüktü. Rüzgârlar şarkıları, yakarışları ve zil seslerini alıp götürüyordu. Aşağıda, Tomi sakinleri kendilerine acımayan gökyüzüyle uzlaşmaya çalışıyordu. Pusun içinde gri sahille bütünleşmiş gibydiler. Cotta sonunda yalnız kalabilmişti.

Tökezleyerek yüksek bir vadinin dar fundalıklarını geçti. Kayalıkların gölgesinde kalan eski taşocağı çamurunun içinden geçerken deniz derin bir sessizlik içinde aşağıdaydı. Naso'nun yürüdüğü yerdi burası. Burası Naso'nun yolu. Artık yalçın kayalıklar bir sonraki adımından başka bir şey görmesine izin vermiyordu. O kadar dikleşmişlerdi ki Cotta bazen dizleri üstünde ilerlemek zorunda kalıyordu. Ansızın önüne taştan bir köpek çıktı; kabaca yontulmuş, arka ayakları olmayan, hırpalanmış bir heykeldi bu. Ağır ağır nefes alan Cotta doğruldu. Köpek yıkıntılarının arasında duruyordu.

Trachila: Bu çökmüş kireçtaşı duvarlar, pencerelerinde karaçamaların ve bodurçamların dallarını uzattığı cumbalar, bu çatlak, sazardan ve arduvazdan yapılma, isle kararmış mutfaklara, yatak odalarına ve salonlara çökmüş, çatlamış çatılar ve içinden sadece zamanın akıp gittiği boş kemerler – bir zamanlar buralarda beş ya da altı ev, ahırlar, ambarlar olmalıydı.

Bu vahşi topraklardan, taştan işaretler yükseliyordu: En büyüğü bir insan boyunda, en küçüğü ise Cotta'nın dizlerine ancak ulaşan ince konilerdi bunlar. Konilerin tepesinde dalgalanan flamalar, renğârenk giysilerden, şeritler hâlinde kesilmiş ve yırtılmış paçavralar vardı. Cotta, küçüklerden birine doğru yaklaşınca üstlerinde yazılar olduğunu gördü. Usulca rengi atıp solmuş kırmızı bir şeridi çekti.

Kumaş parçası taşların arasına öyle bir sıkışmıştı ki, okumak için eline alırken koni dağıldı. Taşlar bir çam ağacının köklerinin patlatığı basamaklardan aşağı yuvarlanırken, Cotta kumaşta yazılanları okudu: *Kimse eski hâlinde kalmaz.*

Taşların peşi sıra gelen kumların oluşturduğu sızıntı bir noktada donup kaldı. Çevre yeniden sessizliğe büründü. Cotta, yıkımın ortasında sağlam kalan, üstüne karakuşların tünediği çatıyı ve yıkıntılar arasındaki evi gördü. Evin en uzak köşesine doğru yürüdü, yürürken kendi adını ve Naso'nun adını haykırıyordu. Roma'dan geldiğini, Roma'dan buraya kadar geldiğini söylüyordu. Sonra her yer yeniden sessizleşti.

İç avluya açılan kapı aralık duruyordu. Kapıyı itip açar açmaz durakladı, büyük bir dehşete kapılmış gibi kolu ileri doğru uzanmıştı. Avlunun aydınlık bir köşesinde, dağların soğuşunda, kar kalıntıları ve donmuş su birikintileri arasında yeşil bir dut ağacı vardı. Dutun gövdesi yaban hayvanlarına karşı kireçle boyanmıştı; ağacın altındaki karlar, düşen dutların özsuyla mavi mavi beneklenmişti.

Karanlıktan korkan birinin ıslık çalıp şarkı söylemeye başlaması gibi, Cotta da tekrar Naso'ya seslenmeye başladı, sesinin koruyuculuğu altında avludan geçip bir pasaja girdi, sonunda şairin evine varmıştı. Bütün kapılar açıktı. Odalar terk edilmişti.

Küçük pencerelerin önündeki keten perdeler rüzgârın ritmine ayak uydurarak dalgalandıkça bahçedeki çalılardan, aşağıdaki süt beyazı derinliklere kadar manzarayı gözler önüne seriyordu. Deniz bu beyazlığın altında olmalıydı. Naso'nun masasından deniz görünüyordu. Ocak soğuktu. Dizi dizi karıncalar kabuk bağlamış tencerelerin, çay bardaklarının ve ekmek artıklarının arasında bir oraya bir buraya koşuşturuyordu. Raflarda, sandalyelerde, yatağın üstünde kum vardı, tavandan ve duvarlardan dökülen ince beyaz kumlar yürürken insanın ayaklarının altında çıtırdıyordu. Cotta taş evin için-

de, bir aŖađı bir yukarı iki-üç kez gidip geldi, sıvadaki nem lekeleri-
ne; siyah, ahŖap çerçevele camın altındaki Roma sokak görüntüsüne
baktı, kitapların sırtını okŖadı ve isimlerini söyledi ama başka isim
söylemedi, sonra geri dönüp üst kata çıkan merdivenlere doğru yü-
rüdü, hâlâ umursamadan elinde tuttuđu bez parçası, esen rüzgârla
parmaklarının arasından uçup gitti. Cotta, bezi almak için eğildiği
anda bir adamla yüz yüze geldi. Merdivenlerin altındaki karanlıkta,
dizlerini kendine çekerek çömelmiş yaŖlı bir adam, küçük bezi işaret
ederken, soluđu kesilen Cotta'ya, "Geri getir onu," dedi.

Cotta kalbinin deli gibi çarptığını hissetti. Naso, diye kekeledi.
YaŖlı adam hızlı bir el hareketiyle bayrağı kaptı, buruŖturduđu gibi
Cotta'nın yüzüne geri fırlattı ve kıkırdadı: "Naso, Naso'dur, Pisagor
da Pisagor."

KeŖfedilmesinden bir saat sonra Pisagor, hâlâ merdivenlerin al-
tında çömelmiş bekliyordu. Cotta boş yere onunla konuşmaya çalıŖ-
tı, boşu boşuna sorularını tekrar tekrar sordu. Naso'nun hizmetçisi
Pisagor'la konuşmak mümkün değildi artık. Zaman zaman elini ko-
lunu oynatmadan, alçak sesle kendi kendine konuşuyor, Cotta'yı ak-
rabalarının cesetleriyle beslenen ve en sadık hizmetkârlarını öldüren
bir leŖ yiyici olmakla suçluyor, kıkırdıyor, susuyor, sonra yeniden
baŖlıyordu. Sonra Ege'de bir yerlerde, kendi elleriyle haçı kırmadan
önce keçilerle iŖ tutan bir diktatöre lanetler savuruyor, derken dostça
bir tavra bürünüyordu, hatta bir keresinde sevinçle el çırpıp ruhların
göçü mucizesine övgüler bile düzdü. Zaten kendi ruhu da daha önce
bir ateŖ kertenkelesinin, bir topçunun ve bir domuz çobanının bede-
ninde yaşamış, üstelik bu umarsız küçük beden sonunda bir uçu-
rumdan düşüp boğulana kadar yıllarca gözleri olmayan bir çocuk
olmak zorunda kalmıştı.

Cotta artık karŖı çıkmadan, sessizce onu dinliyordu. Bu yaŖlı ada-
mın âlemine girmenin yolu yok gibiydi. Ancak daha sonra, Pisagor

konuşmayı kesip uzun bir mola verdikten konuşmaya başladı. İlk başta bir aptalla konuşur gibi gönülsüzce konuşuyordu, belki de yalnızca yaşlı adamın güvenini kazanmaya çabalıyordu. Ama sonunda, karanlıktan gelen bu karmakarışık sözlere, tanıdık bir dünyanın düzeni ve mantığıyla karşılık vermek için konuştuğunu anladı: Pencerenin dışındaki karda yetişen dut ağacının imkânsızlığına karşı Roma; çorak arazide yerden biten taş işaretlere, Trachila'nın ıssızlığına karşı Roma.

Hizmetçiye yolculuğunun fırtınalarını ve veda günlerindeki hüznü anlattı, Sulmona bahçelerinden gelen yabancı portakalların acı tadından söz etti. Sonunda, dokuz yıl önce Naso'nun Piazza del Morò'daki evinde yaktığı ateşi gördüğü güne kadar zamanın derinliklerine gömüldü. Naso'nun kendini kilitlediği balkon odasından ince bir duman yükseliyordu. Kül parçacıkları açık pencerelerden dışarı uçuşuyordu, koridorda, birkaç parça bavul ve öğleden sonra güneşinin mermer zeminde bıraktığı ışık deseni arasında bir kadın oturmuş ağlıyordu. Naso'nun Roma'daki son günüydü.

Nasıl ölüm kimi kez en ulaşılmaz evlerin kapılarını bile, yalnızca akraba ve aile dostlarına değil, yas tutması için görevlendirilenlere, meraklılara hatta hiç ilgisi olmayan yabancılara bile açarsa, selvi ve şemsiye çamlarının arkasına gizlenmiş Piazza del Morò'daki evin kapıları da Naso'nun sürgüne gitmek zorunda kaldığı haberiyle açılmıştı. Her ne kadar korkanlar felaketten ürküp uzak durmuş olsa da merdivenlerde ve salonda hâlâ bir taziye evinin kalabalığı vardı. Vedalaşmak için gelip gidenler kadar, piyango satıcıları, dilenciler, lavanta demetleri satanlar, masalardan bardak, vitrinlerden gümüş çalan sokak çocukları da gelip gidiyordu. Kimsenin umurunda değildi bu.

Naso, solgun yüzü ve kararmış elleriyle çalışma odasının kapısını ancak uzun bir süre sonra sakinleştikten sonra açtı: Ortada, kar gibi bembeyaz küllerle kaplanmış mavi bir halı vardı. Hava akımı, korluların etkisiyle kakmaları ahşap yonga gibi bükülmüş masadaki kâğıt toma-

rını havalandırıyordu, raflarda ve oyuklarda ciltli defterler ve kitaplar için için yanıyordu. Naso, bir zangocun, elindeki mumla şamdandaki mumları teker teker yakması gibi yakmıştı yazılarını, notlarını. Elyazmalarını daha iyi günlerde özenle yerleştiği yerlerde ateşe vermişti. Ona bir şey olmamıştı. Çalışmaları küller içindeydi.

Pisagor başını dizlerine yasladı, Cotta'nın anlattığı hiçbir şeyi duymuyor, anlamıyor gibiydi. Cotta bir sandalyeyi merdivenin altındaki karanlığa taşıyıp sessizce oturdu ve hizmetkârın gözlerinin içine bakmasını bekledi.

Piazza del Moro'daki yangın, aslında yalnızca Naso'nun elyazmalarına zarar vermişti. Yoksa ağıtlarından ve anlatılarından yayımlanmış, beğenilmiş ya da karşı çıkmış olanlar, uzun zamandan beri devlet kütüphanelerinin depolarında, insanların evlerinde ve sansürçülerin arşivlerinde duruyordu. Hatta Padova'da yayımlanan ve yayımlandığı gün toplatılan bir gazetenin yorumunda Naso'nun bu yangını sadece kitaplarının yasaklanmasına ve Roma dünyasından kovulmasına karşı bir işaret vermek için yaktığı bile söyleniyordu.

Ama ortada çok fazla yorum vardı: Kimileri kitap yakmayı, öfke ve çaresizlik içinde, düşünmeden yapılmış bir eylem olarak değerlendirirken, kimileri de bunun gerçeği görmenin sonucunda, sansürün gereğini kavrayıp belirsiz ve sapkın olana kedisinin müdahalesi olduğunu düşünüyordu. Bir tür önlem, bir itiraf, bir aldanma falan diyenler de vardı.

Sürgünün nedeni kadar yakılma olayı da tüm varsayımların ötesinde gizemini korudu. Resmî kurumlar ya hiçbir şey söylemediler ya da yalnızca içi boş laflar ettiler.

Uzun zamandır emin ellerde olduğuna inanılan bir elyazması da yıllar boyunca kayıp olduğu için, Roma'da, Piazza del Moro'daki yangının bir çaresizlik eylemi ya da bir işaret değil, aslında bir imha olduğundan şüphelenmeye başladılar.